

TOMASZ BOROŃ

SPECYFIKA, ZNACZENIE I FUNKCJA WYTWORÓW
KOŚCIANYCH I ROGOWYCH W KULTURZE MAGDALEŃSKIEJ
NA PRZYKŁADZIE STANOWISKA WILCZYCE 10,
POW. SANDOMIERZ

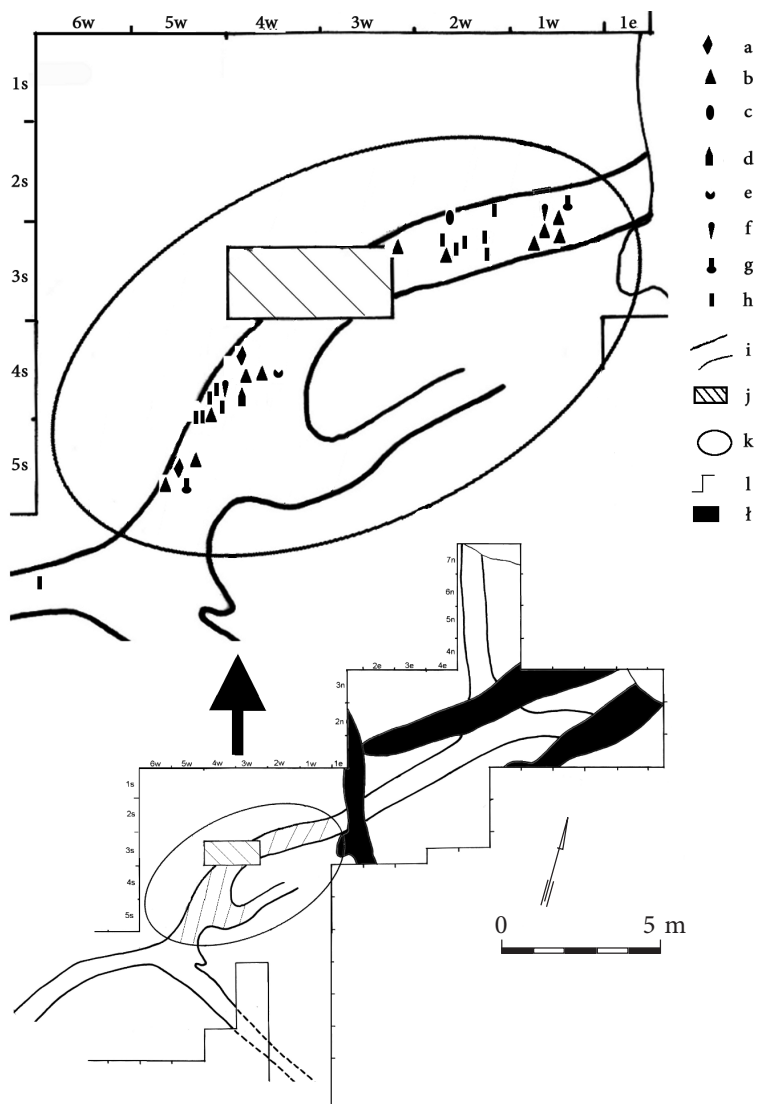
WSTĘP

Stanowisko Wilczyce znajduje się w Polsce południowej na Wyżynie Sandomierskiej (J. Fiedorczuk, R. Schild 2002, s. 92). Odkryto je w roku 1994 w ramach badań powierzchniowych Archeologicznego Zdjęcia Polski przeprowadzonych przez dr H. Kowalewską-Marszałek z Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk (H. Kowalewska-Marszałek, P. Włodarczak 2002). Stanowisko zlokalizowane jest na kulminacji znajdującej się nad doliną Opatówki. Zebrane wówczas źródła archeologiczne były na tyle obiecujące, że postanowiono przeprowadzić badania sondażowe, na podstawie których wytypowano obszar do dalszych, systematycznych prac wykopaliskowych. W czasie ich trwania wydobyto bardzo liczne przedmioty kamienne, krzemienne, kościane i rogowy, przedmioty sztuki ruchomej oraz szczątki konsumpcyjne zwierząt¹.

Badania wykopaliskowe, prowadzone do roku 2002 przez dra J. Fiedorczuka, a następnie przez prof. dra hab. R. Schilda, ujawniły, że wyroby magdaleńskie znajdowały się w klinie mrozowym (ryc. 1; J. Fiedorczuk, R. Schild 2002, s. 93) i ta szczególna sytuacja geomorfologiczna uchroniła pozostałości osadnictwa przed zniszczeniem, a co jest bardzo istotne, także surowiec organiczny i wytwory z niego wyprodukowane.

Mankament polskich badań nad osadnictwem późnego paleolitu wynika nie tyle z braku stanowisk, ale z nielicznego występowania na nich materiałów organicznych. Stanowiska te w większości przypadków są zlokalizowane na wydmach

¹ Badania były finansowane ze środków Konserwatora Wojewódzkiego w Kielcach, a w latach 2004–2006 z grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nr 1 H01H 021 27 przyznane go prof. dr. hab. Romualdowi Schildowi, natomiast w roku 2009 z funduszy Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk oraz Karpackiej Spółki Gazownictwa — Oddział w Sandomierzu.



Ryc. 1. Wilczyce, stan. 10, dystrybucja wytworów kościanych wewnątrz klina mroźowego

a — narzędzia pośrednie; b — ostrza; c — pałeczka; d — dłuto; e — oprawy; f — gładziki, łopatką-gładzik;
g — szydła; h — igły; i — zarys klina mroźowego zawierającego materiał archeologiczny; j — obszar nie badany;
k — obszar największego zagęszczenia źródeł archeologicznych; l — granice wykopów; ł — okopy z I wojny
światowej.

Opracowali T. Boroń i H. Królik

Fig. 1. Wilczyce, site 10. Distribution of the bone products within the ice wedge

a — intermediary tools; b — points; c — baton; d — chisel; e — handles; f — smoothers, scoop-smoother;
g — awls; h — needles; i — extent of ice wedge containing archaeological material; j — unexplored area;
k — area of the biggest concentration of archaeological sources; l — trench outlines; ł — First World War
trenches.

Prepared by T. Boroń and H. Królik

bądź terasach zalewowych, gdzie materiał kostny nie zachowuje się. Dogodne warunki konserwacji kości występują natomiast w jaskiniach i schroniskach. Niestety, w większości z nich — w tym w tak wyjątkowych, jak jaskinie Maszycka czy Mamutowa — badania wykopaliskowe rozpoczęto już pod koniec XIX i na początku XX w., metodami odbiegającymi od obecnie stosowanych.

Natomiast sprzyjające warunki glebowe i geomorfologiczne w Wilczycach spowodowały, że zachował się w bardzo dużej ilości materiał kostny w postaci odpadków pokonsumpcyjnych oraz narzędzi z poroża, ciosów mamuta i kości. Na wielu do tej pory przebadanych i badanych stanowiskach kultury magdaleńskiej z obszaru Polski — Klementowice-Kolonia (S. Jastrzębski, J. Libera 1988), Ćmielów, Dzierżysław (B. Ginter, M. Połtowicz, M. Pawlikowski, S. Skiba, J. Trąbska, A. Wacnik, M. Winiarska-Kabacińska, P. Wojtał 2002), Hłomcza (M. Łanczont, T. Madeyska, A. Muzyczuk, P. Valde-Nowak 2002), Brzoskwinia (K. Sobczyk 1993), Mosty (K. Cyrek 1986), Mały Antoniów (L. Sawicki 1960) — nie odnotowano szczątków fauny bądź występowały one sporadycznie.

Ubóstwo stanowisk z obszaru Polski zawierających pozostałości organiczne powoduje, że analizy i studia kulturowe nad osadnictwem magdaleńskim skupiają się na badaniach materiału krzemienego (B. Ginter, M. Połtowicz 2007; J.K. Kozłowski 1989), stanowiącego jedynie fragment bogatej bazy źródłowej, jaką oferuje kultura magdaleńska. Ma to także wpływ na znikomą liczbę dat ^{14}C , co dodatkowo utrudnia hierarchizację stanowisk i odniesienie ich do periodyzacji schyłkowego Würmu.

Jak cennym i wyjątkowym źródłem informacji są szczątki organiczne umożliwiające rekonstrukcję paleośrodowiska, rozpoznanie strategii polowań, studia nad gospodarką i przetwórstwem surowca, a pośrednio także nad typologią i technologią produkcji wytworów kościanych, pokazuje chociażby opracowanie znalezisk z jaskini Maszyckiej (S.K. Kozłowski, E. Sachse-Kozłowska 1993). Natomiast w skali makroregionalnej doskonałym przykładem są studia nad osadnictwem magdaleńskim Basenu Paryskiego.

SPECYFIKA WYTWORÓW KOŚCIANYCH I ROGOWYCH

Bardzo sprzyjające warunki glebowe i geomorfologiczne spowodowały, że materiał osteologiczny nie uległ degradacji, zalegając w warstwach antropogenicznych. W trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych do roku 2006 wydobyto ponad 10 tys. znalezisk kościanych i rogowych. Ekspertyza paleoosteologiczna została wykonana przez doc. Bodil Bratlund i prof. dr hab. Alicję Lasotę-Moskalewską.

Przedmiotów ze śladami obróbki wydzielono 147, z tego jako wytwory zaklasyfikowano 54. Wśród nich zdefiniowano: 3 figurki kościane (J. Fiedorczyk 2001; J. Fiedorczyk, B. Bratlund, E. Kolstrup, R. Schild 2007), 12 ostrzy, 2 szydła, 24 igły, pałeczkę, dłuto, łopatkę-gładzik, 2 oprawy, 2 gładziki, 2 narzędzia pośrednie, płakietkę oraz 3 wytwory nieokreślone (tabela 1). Do ich produkcji użyto: kości słoniowej (ciosy mamuta), poroża renifera oraz kości szkieletu (tkanka zbita).

Tabela 1. Zestawienie inwentarza kościanego ze stanowiska Wilczyce 10

Table 1. The bone inventory from Wilczyce 10 site

Typ wytworu		Liczba	Surowiec organiczny		
			poroże renifera	istota zbita kości	cioty mamuta
ostrza	sagaies	9	+		
	inne	3	+		
pałeczki		1			+
gładziki		2		+ (żebro)	
narzędzia pośrednie		2			+
oprawy		2	+	+ (żebro)	
dłuta		1	+		
łopatka-gładzik		1		+	
igły		24		+	
szydła		2	+	+ (kość rysikowa konia)	
plakietka		1			+
wytwory nieokreślone		3	+	+	+
łącznie		51	16	30	5

Ostrza. Wyróżniono 9 sagaies i 3 ostrza z wyźłobioną wnęką na stronie spodniej — pozostałością po usunięciu tkanki miękkiej.

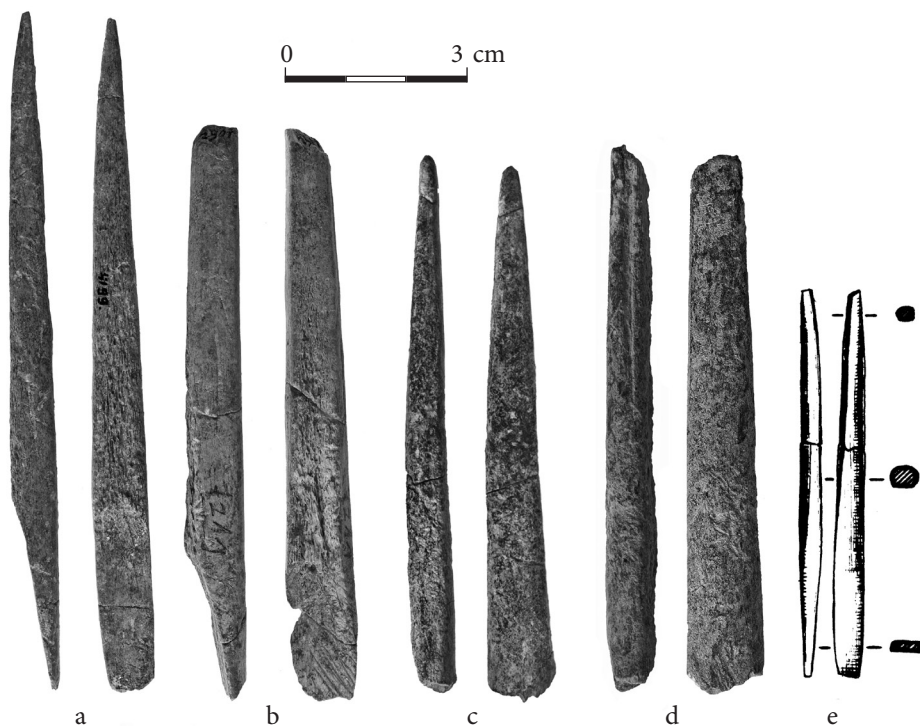
Na 9 ostrzy sagaies — 5 jest kompletnych, a 4 zachowane fragmentarycznie. Te pierwsze mają długość od 36 do 120 mm. Przekrój jest najczęściej czworokątny, a nasada ścięta jednostronnie (ryc. 2a–c). Jedynie ostrze z ryciny 2e ma nasadę dwustronnie ściętą i przekrój owalny. Wyrób prezentowany na rycinie 3d należy do kategorii ostrzy o skróconej podstawie. Natomiast diagnostyczne cechy okazów fragmentarycznych pozwalają zaliczyć je do ostrzy o nasadzie ściętej jednostronnie (ryc. 2d, 3a–c).

Na 3 ostrza z wyźłobioną stroną spodnią — jeden to okaz kompletny (ryc. 3g); dwa to fragmenty dystalne (ryc. 3e, f). Długość kompletnego ostrza wynosi 190 mm, zaś szerokość 25 mm. Strona górna ma kształt wypukły, natomiast dolna jest wklęsła w wyniku usunięcia tkanki miękkiej. Grubość ścianki wynosi 5 mm.

Pałeczka. Przedmiot przedstawiony na ryc. 4a ma okrągły przekrój, średnicę 17 mm i długość 270 mm. Z jednej strony zakończony jest jednostronnym ścięciem powierzchni.

Narzędzia pośrednie. Wytwór z ryciny 4b ma okrągły przekrój i bardzo regularny i prosty kontur boczny. Jeden koniec jest lekko ścieniony i zagładzony, a na jego powierzchni występują, w równych odstępach, nacięcia. Jego długość wynosi 150 mm, zaś średnica 13 mm.

Drugi wytwór ma długość 145 mm i średnicę 15 mm. Jeden z jego końców jest uformowany przez ścięcie jednostronne powierzchni (ryc. 4c). Oba przedmioty na końcach przeciwnych mają zgniecenia powstałe przy uderzeniach w nie twarde materiałem (informacja ustna Aline Averbouh).



Ryc. 2. Wilczyce, stan. 10, wyroby z poroża

a-e — ostrza sagaies.

Fot. M. Gmur, rys. E. Gumińska

Fig. 2. Wilczyce, site 10, antler implements

a-e — *sagaies* points.

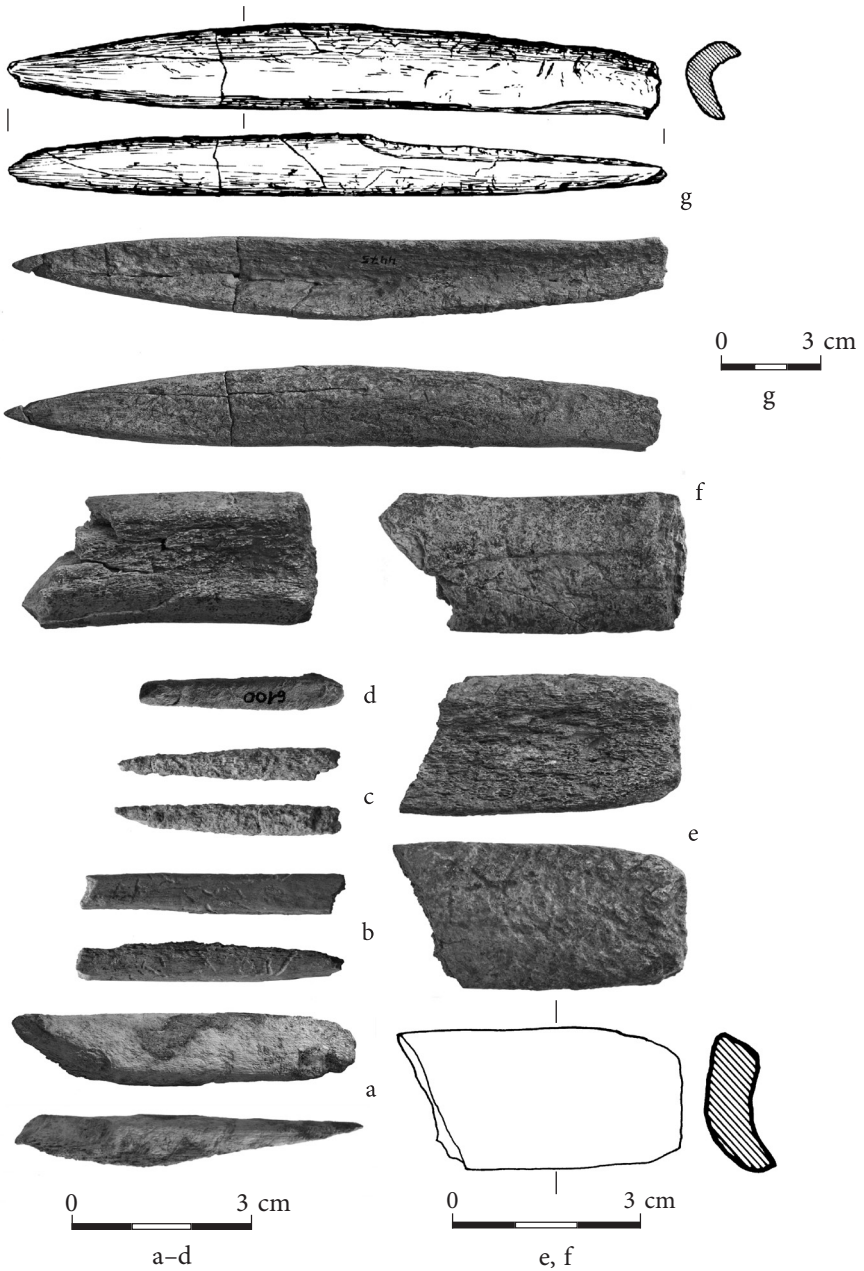
Phot. M. Gmur, drawing E. Gumińska

Gładziki. Odnotowano dwa przedmioty wykonane z żebra (ryc. 5a, b). W przekroju poprzecznym są płasko-wypukłe, o wygładzonej i zaokrąglonej części proksymalnej. Kompletny wytwór ma długość 120 mm, szerokość 23 mm, grubość 10 mm.

Szydła. Wyróżniono dwa egzemplarze wykonane z poroża renifera (ryc. 5e) i kości rysikowej konia (ryc. 5d). Kościane szydło ma opracowane jedynie ostrze — wykorzystano w ten sposób naturalny kształt kości. Natomiast szydło z poroża jest obrobione na całej długości.

Dłuto. Jest to fragment proksymalny narzędzia o długości 66 mm i średnicy 17 mm (ryc. 5c). Ostrze wykonane jest przez dwustronne ścięcie powierzchni.

Łopatką-gładzik. Wystąpił jeden okaz wykonany z tkanki zbitej kości. Ma on długość 65 mm, szerokość 27 mm, grubość 5 mm. Krawędź poprzeczna jest prosta i delikatnie ścieniona (ryc. 5f).

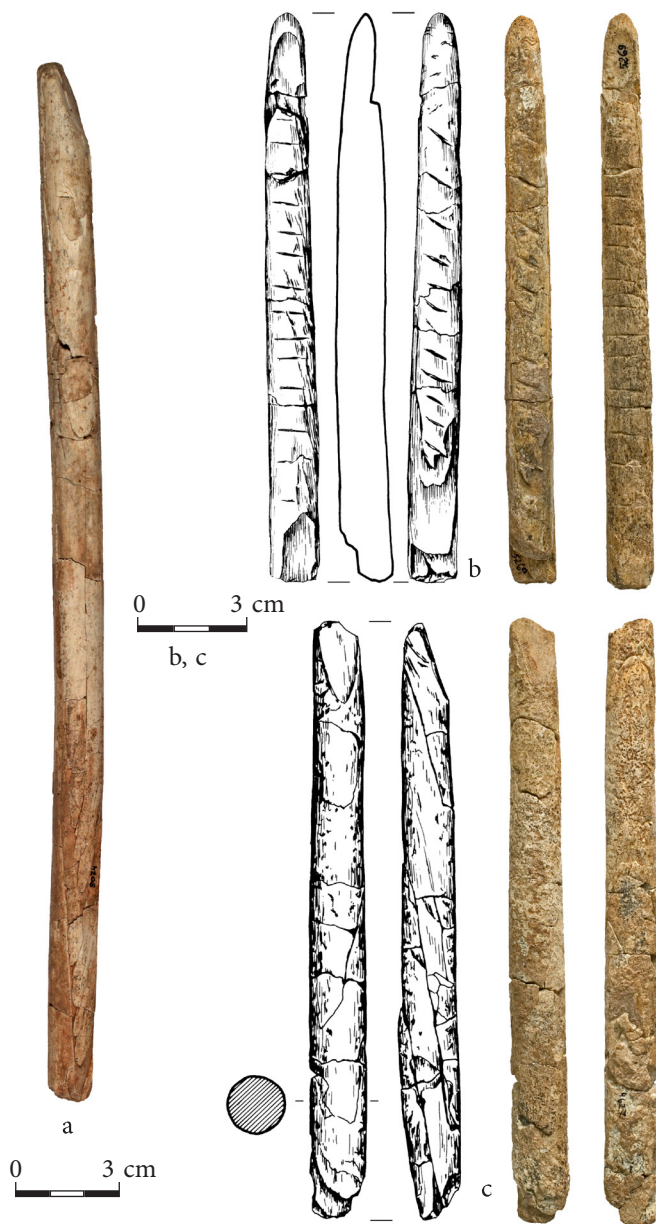


Ryc. 3. Wilczyce, stan. 10, wyroby z poroża
 a-d — ostrza *sagaies*; e-g — ostrza z wyżłobioną stroną spodnią.

Fot. M. Gmur, rys. E. Gumińska

Fig. 3. Wilczyce, site 10, antler implements
 a-d — *sagaies* points; e-g — points with hollowed ventral side.

Phot. M. Gmur, drawing E. Gumińska

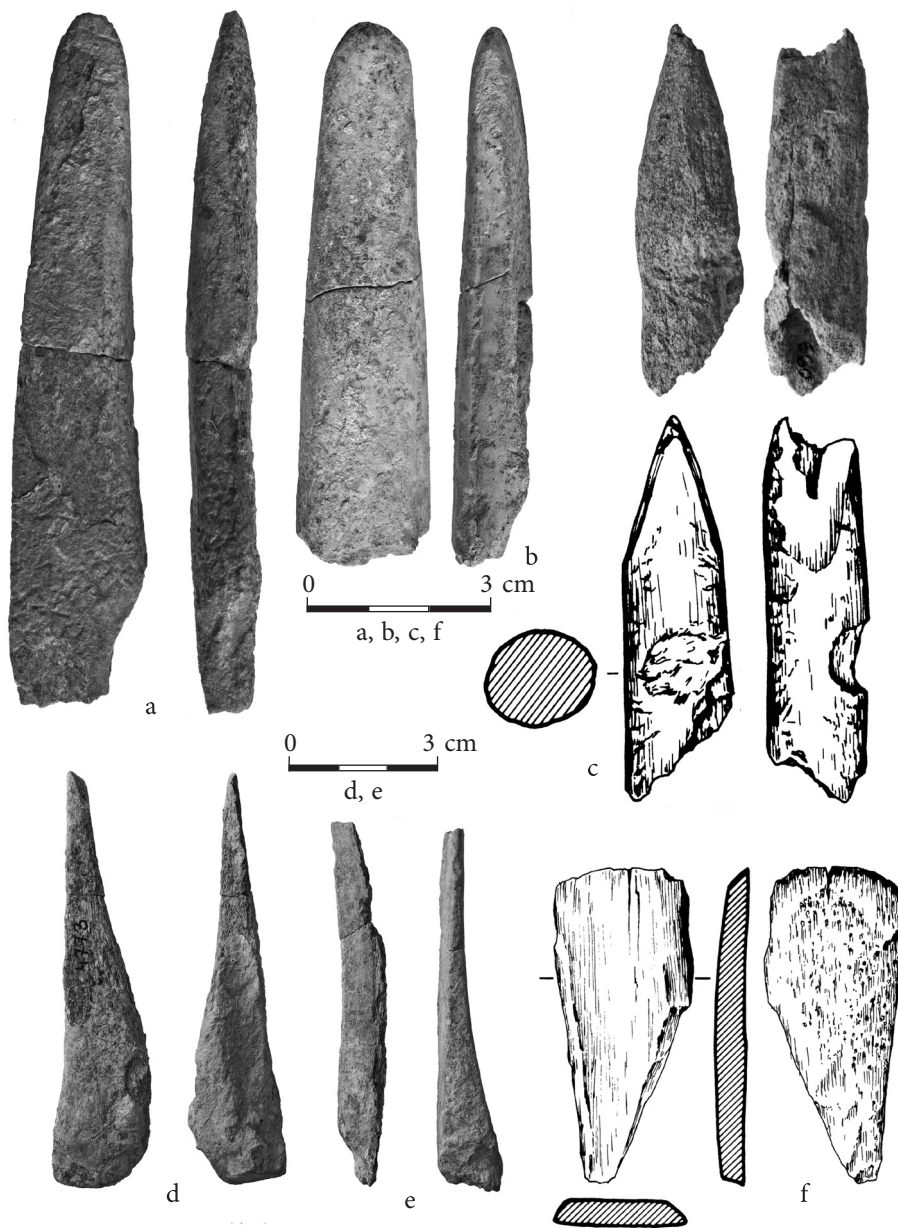


Ryc. 4. Wilczyce, stan. 10, wyroby z ciosów mamuta
a — pałeczka; b, c — narzędzia pośrednie.

Fot. M. Gmur, rys. E. Gumińska

Fig. 4. Wilczyce, site 10, mammoth tusk implements
a — baton; b, c — intermediary tools.

Phot. M. Gmur, drawing E. Gumińska



Ryc. 5. Wilczyce, stan. 10, wyroby kościane

a, b — gładziki z kości; c — dłuto z poroża; d, e — szydła z poroża i kości; f — łopatką-gładzik z kości.

Fot. M. Gmur, rys. E. Gumińska

Fig. 5. Wilczyce, site 10, bone implements

a, b — smoothers made of bone; c — antler chisel; d, e — awls made of antler and bone; f — scoop-smoother made of bone.

Phot. M. Gmur, drawing E. Gumińska

Oprawy. Jeden przedmiot wykonany jest z poroża renifera. Jest to fragment wytworu, który ma dwa widoczne wgniecenia na stronie górnej tuż przy krawędzi, natomiast na stronie spodniej znajduje się wyżłobiona czworokątna wnęka o szerokości 12 i 7 mm (ryc. 6a, b). Druga oprawa wyprodukowana jest z żebra, a na jednym z jej końców znajduje się wycięta szczelina. Długość okazu wynosi 270 mm, szerokość 27 mm i grubość 22 mm (ryc. 6c).

Igły. Wyróżniono 24 fragmenty igieł — o średnicy do 1,5 milimetra oraz o średnicy od 2,5 do 3 mm (ryc. 7a). Niestety, nie udało się zrekonstruować całego wytworu, poza dopasowaniem części dystalnej z otworem i środkowej.

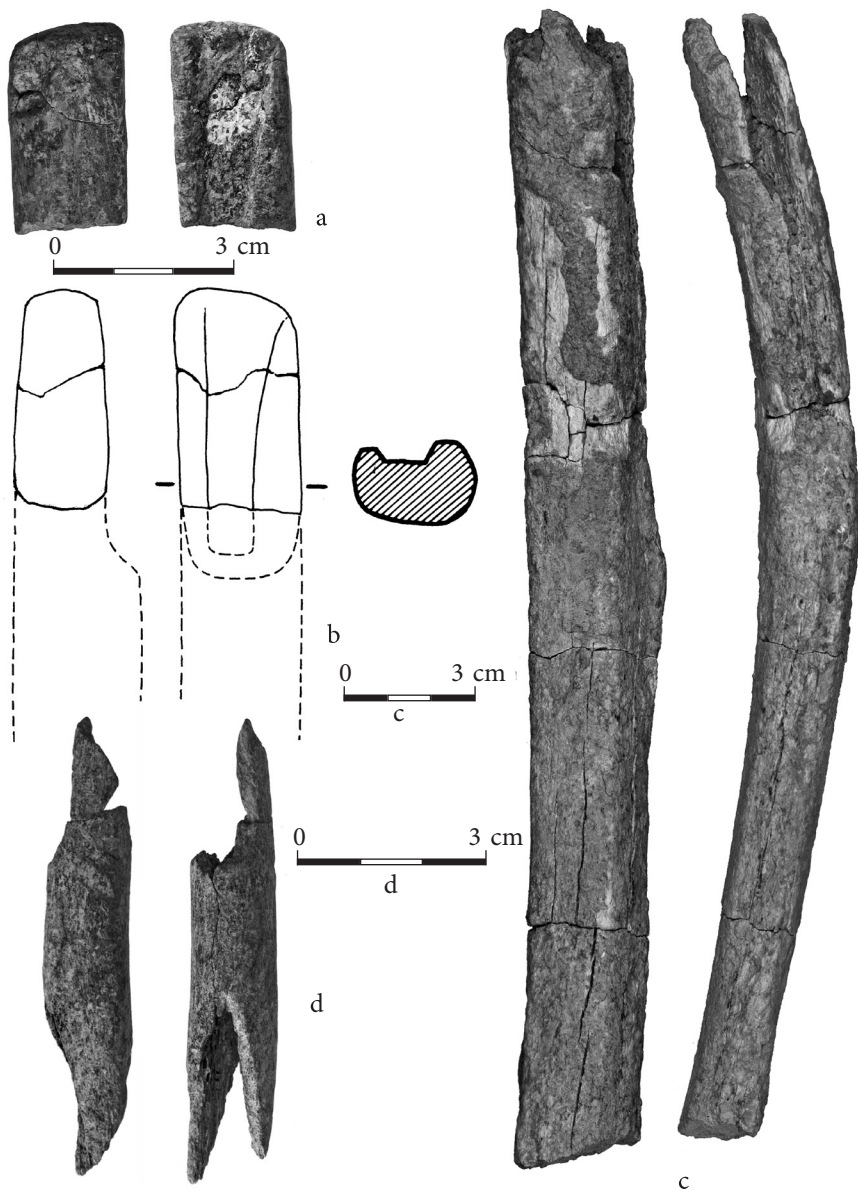
Plakietka. Jest to stosunkowo duży wytwór z kości słoniowej. Krawędzie są obrobione i wygładzone podobnie jak strona spodnia. W szerszej części znajduje się wywiercony otwór o średnicy około 1,5 mm (ryc. 8a). Niestety, wytwór nie zachował się w całości, dlatego trudno określić jego pierwotny kształt oraz przeznaczenie i funkcję.

Wytwory nieokreślone z ciosów mamuta, poroża i kości. 1. Przedmiot wykonany z kości słoniowej o długości 240 mm, szerokości 18 mm, grubości 13 mm. W przekroju jest on płasko-wypukły, zaś kontur boczny lekko łukowaty, zwężający się na obu końcach (ryc. 8c). 2. Jest to fragment wytworu wykonanego z poroża. Zachowała się tylko jedna strona tkanki zbitej, na powierzchni, w której znajduje się wycięta szczelina wzdłuż całej długości. Jeden koniec jest zwężony (ryc. 8b). 3. Przedmiot z kości ma na obu końcach wycięte szczeliny o maksymalnej szerokości 10 mm i długości 20 mm (ryc. 6d).

Zestawienie liczbowe i typologiczne wytworów kościanych prezentowane w tabeli 1 ukazuje przewagę dwóch typów: ostrzy oraz igieł. Dysproporcja taka nie jest odosobnionym zjawiskiem występującym jedynie w Wilczycach, lecz dość stałą tendencją obserwowaną na większości stanowisk magdaleńskich, niezależnie od regionu geograficznego czy horyzontu kulturowego reprezentowanego przez dany inwentarz (T. Boroń, w druku).

Z jaskini Maszyckiej, skąd pochodzi jedyny oprócz Wilczyc tak liczny i różnorodny zespół zabytkami kościnymi w Polsce, wystąpiło 36 ostrzy sagaies i tylko jeden prawdopodobny okaz igły (S.K. Kozłowski, E. Sachse-Kozłowska 1993, s. 186). Wydaje się, że brak igieł nie wynika z ich rzadkości, lecz z metodyki badań wykopaliskowych stosowanych przez Gotfryda Ossowskiego pod koniec XIX w.

Za najbardziej unikatowe i spektakularne przedmioty należy uznać ostrza z wydrążoną tkanką miękką o przekroju poprzecznym wklęsło-wypukłym (ryc. 3g) i fragment oprawy z poroża (ryc. 6a, b). Ostrze o zbliżonej morfologii i wymiarach odnotowano na stanowisku Isturitz w Pirenejach. Znalaziono je w warstwie E zawierającej inwentarz środkowomagdaleński (A. Bertrand 1995, tabl. II 6, s. 23). Jednak żadna z czterech kategorii ostrzy z tego stanowiska, według podziału zaproponowanego przez J.M. Pétiliona (2004, s. 116), nie odpowiada temu okazowi. Być może mieści się ono w grupie 75 ostrzy o błędnie określonej warstwie stratygraficznej (J.M. Pétilion 2004, s. 121). Z obszarów Polski zbliżony morfologicznie przedmiot został znaleziony w schronisku Puchacza (L. Kozłowski 1922, s. 38, tabl. 14), datowany także z dużym prawdopodobieństwem na magdalenien III (J.K. Kozłowski, S.K. Kozłowski 1977, s. 356–357).



Ryc. 6. Wilczyce, stan. 10, wyroby kościane

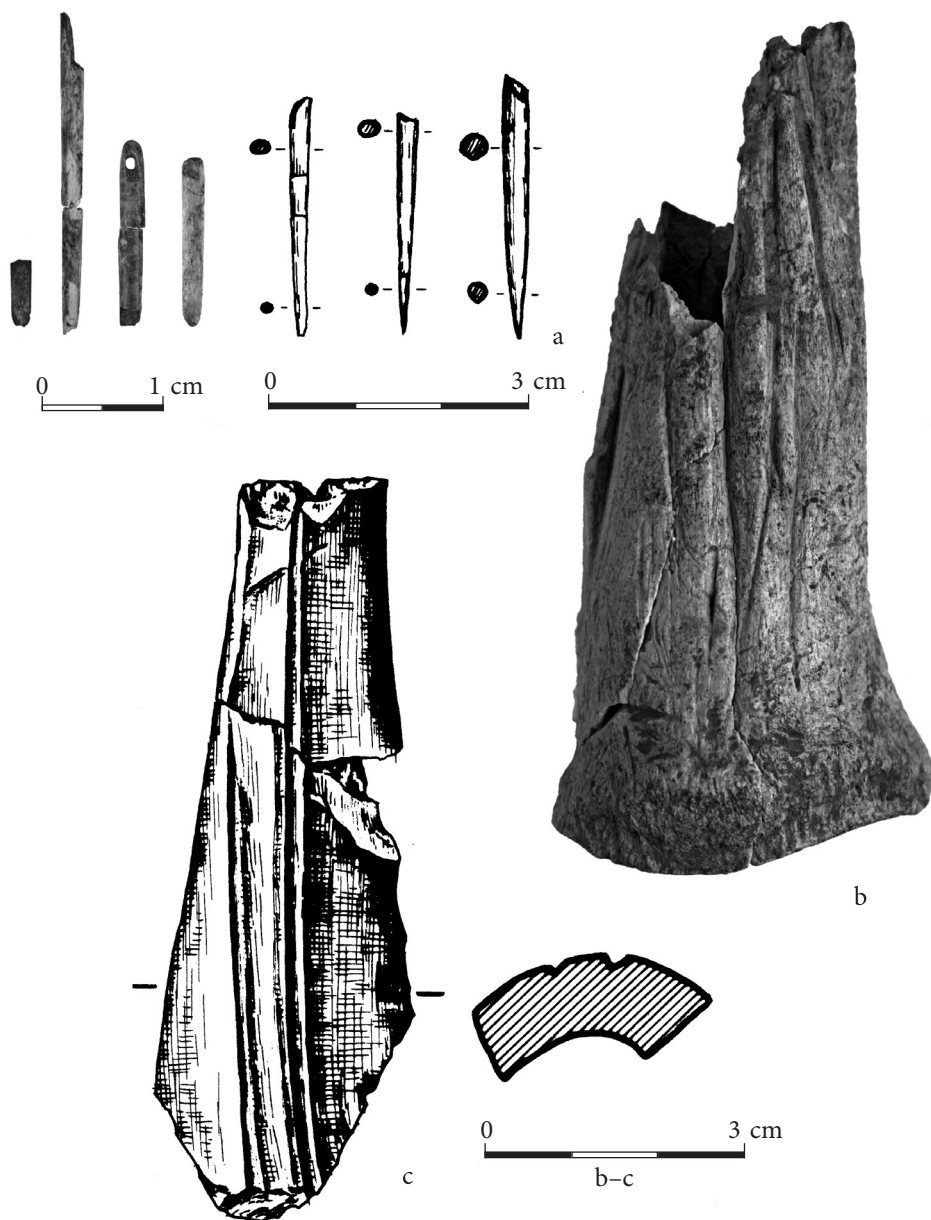
a — oprawa z poroża; b — rekonstrukcja według L.R. Owen 1988, ryc. 25; c — oprawa z żebra; d — przedmiot nieokreślony z kości.

Fot. M. Gmur, rys. E. Gumińska

Fig. 6. Wilczyce, site 10, bone implements

a — antler handle; b — reconstruction after L.R. Owen 1988, Fig. 25; c — rib handle; d — unidentified artifact made of bone.

Phot. M. Gmur, drawing E. Gumińska

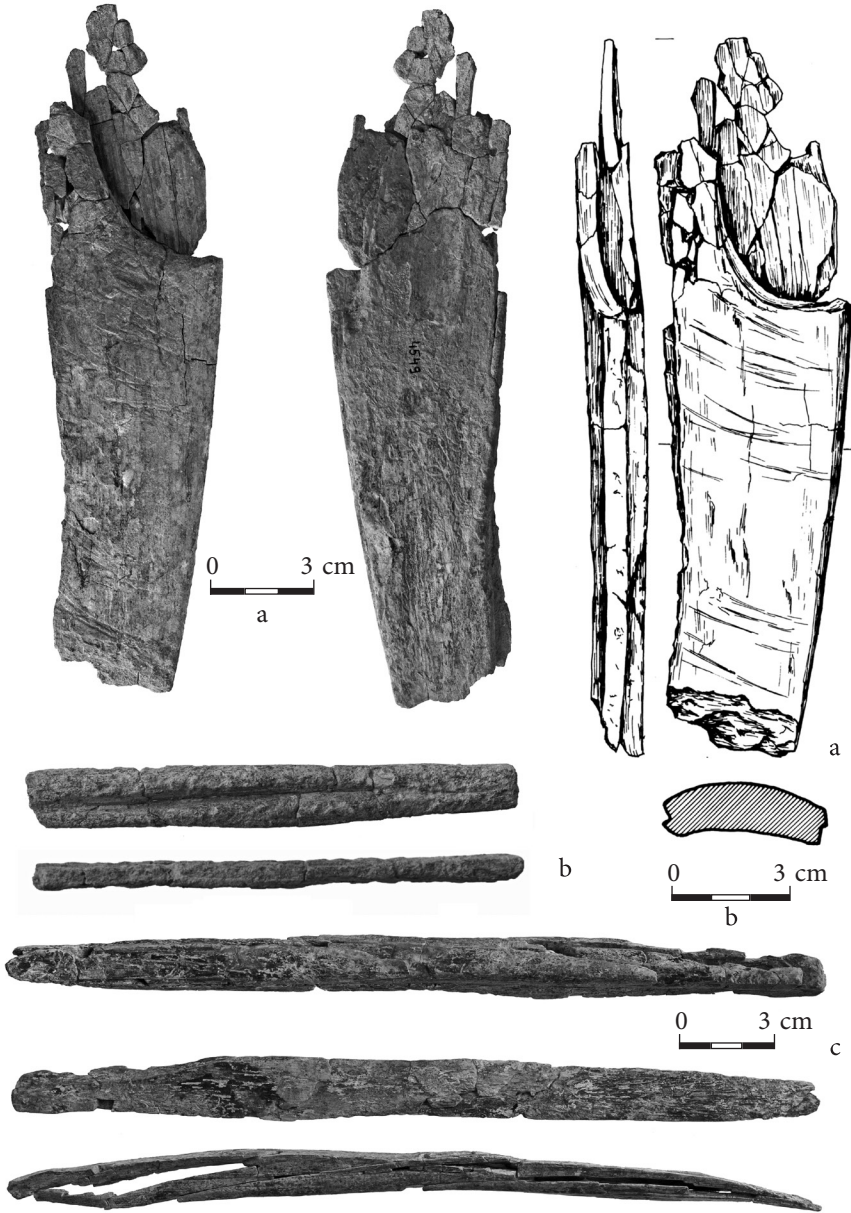


Ryc. 7. Wilczyce, stan. 10, wyroby z kości
 a — igły; b, c — matryce do produkcji igieł z kości konia.

Fot. M. Gmur, rys. E. Gumińska

Fig. 7. Wilczyce, site 10, bone implements
 a — needles; b, c — matrix for needle production from horse bone.

Phot. M. Gmur, drawing E. Gumińska



Ryc. 8. Wilczyce, stan. 10, wyroby kościane

a — plakietka z ciosu mamuta; b — nieokreślony wytwór z poroża; c — nieokreślony wytwór z ciosu mamuta.

Fot. M. Gmur, rys. E. Gumińska

Fig. 8. Wilczyce, site 10, bone implements

a — plaque of mammoth tusk ivory; b — unidentified artifact made of antler; c — unidentified artifact made of mammoth tusk ivory.

Phot. M. Gmur, drawing E. Gumińska

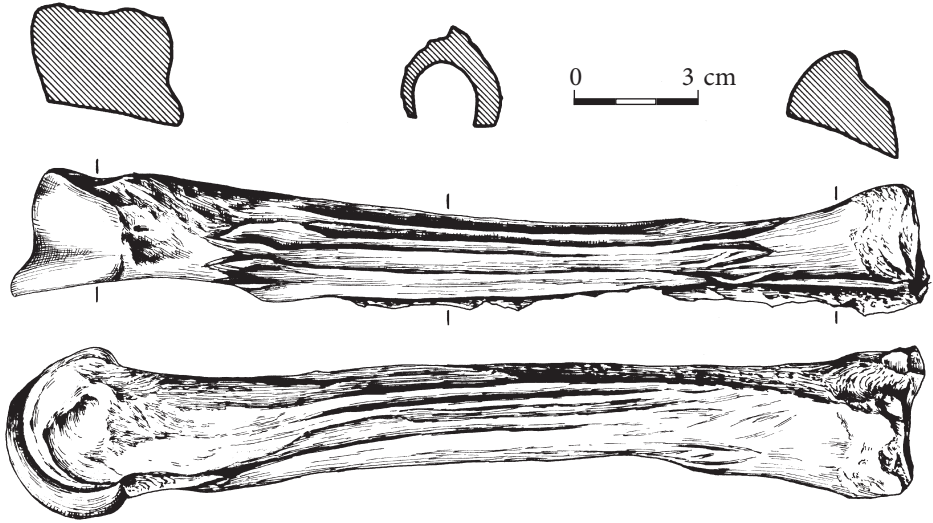
Natomiast podobną oprawę zidentyfikowano w strefie arktycznej Kanady na stanowisku paleoeskimoskim w Nunguvik (L.R. Owen 1988, s. 89, ryc. 25). Została wykonana z drewna, a część proksymalna jest obrobiona w ten sam sposób jak oprawa z Wilczyc, co świadczy, że pewne formalne i technologiczne podobieństwa przedmiotów są rezultatem podobnej aktywności bądź adaptacji w podobnym środowisku (L. Binford 1968).

GOSPODARKA I PRZETWÓRSTWO SUROWCA ORGANICZNEGO

W przypadku igieł określenie gatunkowe zwierząt jest oczywiście niezmiernie skomplikowane, ale ich poszczególne etapy produkcji są widoczne w materiale archeologicznym. Wycinanie igieł pozostawia wyraźne szczeliny na powierzchni tkanki zbitej kości, co umożliwia ich identyfikację (ryc. 7b, 9). Produkowano je z kości koziorożca (D. Bonnissent, F.X. Chauvière 1999, s. 39), renifera, konia, jak również z kości zająca, lisa polarnego i wielu gatunków ptaków, które odnotowano np. na stanowisku Monruz w Szwajcarii (J. Bullinger, W. Müller 2006, s. 142), rzadziej z poroża. Pierwsza faza fabrykacji igieł polegała na wycinaniu drzazg, następnie polerowaniu ich na miękkim kamieniu, co pozostawiało charakterystyczne, rozpoznawalne makroskopowo półokrągłe rowki na ich powierzchni. Taki zestaw śladów odkryto na płycie wapiennej znalezionej na stanowisku Bourrouilla w Pirenejach (D. Bonnissent, F.X. Chauvière 1999, s. 39). Z wycinanych drzazg wykonywano najprawdopodobniej igły o mniejszych parametrach (por. ryc. 7a — zdjęcie). Natomiast inne metody wytwórczości igieł odnotowane na stanowisku w Wilczycach, ale także w Petersfels i Monruz, polegające na dzieleniu kości wzdłuż i odcinaniu z nich prostopadłych segmentów (ryc. 7c), związane są z produkcją większych gabarytowo przedmiotów (ryc. 7a — rysunek).

Ostrza wytwarzano z poroża i ciosów mamuta. Wyjątkiem mogą być znalezione z stanowiska Parco, gdzie 3 okazy wykonano z kości (J.M. Tejero, J.M. Fullola 2008, s. 335). Zróżnicowanie morfologiczne tej grupy wytworów przekłada się na odmienną technikę ich produkcji. Wytwórczość ostrzy sagaies na stanowisku w Wilczycach polegała prawdopodobnie na odcinaniu prostokątnych segmentów z wcześniej przepołowionego poroża i następnie ich szlifowaniu. Natomiast produkcja drugiej kategorii ostrzy, po przecięciu poroża, odbywała się przez usunięcie tkanki miękkiej i wydrążeniu półkolistej wnęki. Jest to dość sporadycznie spotykana technika obróbki w kulturze magdaleńskiej, poświadczona przez znikomą liczbę takich przedmiotów.

Szydła bardzo rzadko wykonywano z poroża i wydaje się, że kość jest tutaj uprzywilejowanym surowcem (L. Mons 1980, s. 318). Pomimo zdawałoby się nieskomplikowanej konstrukcji oraz funkcji wyróżniono 8 grup w zależności od morfologii i stanu transformacji surowca organicznego. Przeanalizowano wyroby z trzech stanowisk kultury solutrejskiej i magdaleńskiej. Według podziału L. Mons (1980, s. 319–320) szydło wykonane z kości rysikowej konia (ryc. 5d) należy do grupy wyrobów ekonomicznych, których obróbka skoncentrowana była



Ryc. 9. Wilczyce, stan. 10, matryca do produkcji igieł z kości konia.

Rys. E. Gumińska

Fig. 9. Wilczyce, site 10, matrix for needle production from horse bone.

Drawing E. Gumińska

jedynie na samym ostrzu — nieznacznie je modyfikując, natomiast drugi okaz (ryc. 5e) — do grupy przedmiotów o obrobionych powierzchniach i wysmukłym ostrzu.

Ekspertyza osteologiczna (B. Bratlund 2002) wykazała, że brak jest w materiale kostnym z Wilczyc szczątków renifera i mamuta poza porożem i ciosami. Jej wyniki sugerują więc, że owe surowce pozyskiwano drogą zbieractwa. Liczba wytworów z kości słoniowej, jak również odpadki z ich produkcji świadczą, że dostarczono do obozowiska maksymalnie 1–2 ciosy.

Natomiast w przypadku poroża, z którego wykonano znacznie więcej przedmiotów niż z ciosów mamuta, zbieractwo miało charakter cyklicznej czynności. Obrabiano jedynie niektóre jego fragmenty, jak pokazuje analiza materiałów ze stanowiska Pincevent (A. Averbouh 2006, s. 85–87).

Proces wytwórczy przedmiotów z surowców organicznych na stanowisku w Wilzycach stanowił ciąg zdarzeń powiązanych ze sobą określonymi czynnościami, począwszy od zaopatrzenia w surowiec w wyniku zbieractwa (kość słoniowa, poroże) bądź upolowania zwierząt przynoszonych do obozowiska, po jego obróbkę. Następnie użytkowano i na końcu porzucano zniszczone narzędzia. Interesujące są jednak obserwacje poczynione na stanowisku protomagdaleńskim Le Blot, gdzie 3 przedmioty z kości słoniowej zostały przyniesione jako formy gotowe i porzucone po złamaniu (F.X. Chauvière 2005, s. 760).

ZNACZENIE I FUNKCJA PRZEDMIOTÓW KOŚCIANYCH I ROGOWYCH W KULTURZE MAGDALEŃSKIEJ

Narzędzia kościane i rogowe ulegały, podobnie jak przedmioty z innych surowców, modyfikacjom, zmianie stylistyki i morfologii, czy wręcz pojawiały się nowe formy, zastępując wcześniejsze. Duża fluktuacja typologiczno-morfologiczna wytworów kościanych i rogowych sprawia, że wyznaczają one bardzo dobrze poszczególne etapy rozwoju cywilizacji magdaleńskiej, charakteryzujące się określonymi cechami diagnostycznymi, co jest najbardziej widoczne na przykładzie magdalenien III i IV.

Magdalenien III reprezentowany jest przez ostrza *sagaies* o rozwidlonej podstawie — *à base fourchue*, jednak według niektórych opinii były one użytkowane przez bardzo krótki okres — od końca magdalenienu środkowego do początku górnego i na ograniczonym terytorium (J.M. Pétilion 2005, s. 647). Następnie, wyznacznikiem magdalenien III są także *sagaies* typu *Lussac-Angles* i *sagaies* z wyciętym rowkiem — *à rainures*, *navettes* oraz miotacze (J.M. Pétilion 2004).

Cechą magdalenien IV jest obecność harpunów jedno- i dwurzędowych. Na stanowisku jaskiniowym *Bourrouilla* stratygraficznie znajdowały się one powyżej warstw zawierających *sagaies à base fourchue* (D. Bonnissent, F.X. Chauvière 1999, s. 51). Natomiast dominującym typem ostrzy są *sagaies* o podstawie jednostronnie ściętej (G. Bosinski 1990, s. 197; H. de Lumley red. 1984, s. 265).

Inwentarz kościany kultury magdaleńskiej z Wilczyc charakteryzuje się dominacją dwóch klas narzędzi: ostrzy oraz igieł, a ich morfologia wskazuje na funkcje identyfikowane na podstawie empirycznych, eksperymentalnych bądź etnoarcheologicznych obserwacji (D.J. Meltzer 1981, s. 314). Wyraźna przewaga ilościowa wymienionych grup wyrobów podkreśla ważność i znaczenie wykonywanych czynności (polowanie — obróbka skór), które utożsamiane są z podziałem prac na męskie i kobiece (S.K. Kozłowski, E. Sachse-Kozłowska 1993, s. 183).

W ostatnich latach na podstawie badań traseologicznych we Francji wydzielono grupę narzędzi pośrednich, do których zaliczono dłuta, kliny i inne (informacja ustna Aline Averbouh).

PODSUMOWANIE

Zestaw wyrobów kościanych oraz krzemiennych ze stanowiska Wilczyce reprezentuje górną fazę rozwoju kultury magdaleńskiej (magdalenien IV), co poświadczają też wyniki badań ^{14}C (J. Fiedorczuk, B. Bratlund, E. Kolstrup, R. Schild 2007, s. 102). Ich chronologia dość dobrze potwierdza hipotezy, że osadnictwo w środkowej Europie dokumentuje w większości górną i końcową fazę tej kultury. Wyjątkiem jest inwentarz kościany z jaskini *Maszyckiej* należący do fazy magdalenien *à navettes* (J.K. Kozłowski 1989), który odzwierciedla prawdopodobnie najwcześniejszą falę ekspansji tychże społeczeństw na obszary Europy środkowej (K. Valoch, P. Neruda 2005, s. 459; J.K. Kozłowski 1972, s. 56). W schemacie rozwoju kultury magdaleńskiej opracowanym dla obszaru Francji koresponduje

on z magdalenieniem III, zawierającym ostrza typu Lussac-Angles (B. Bosselin, F. Djindjian 1988, s. 324).

Wytwory ze stanowiska Wilczyce 10 przedstawiają bardzo rozbudowany typologicznie inwentarz, mający analogie w zespołach z Europy zachodniej i środkowej, co jest wynikiem zestandaryzowania wytwórczości kościanej niezależnie od obszaru geograficznego.

Słowa kluczowe: magdalenien, wyposażenie kościane, Wilczyce, obróbka, funkcja

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Wykaz skrótów

BSPF — Bulletin de la Société Préhistorique Française, Paryż.

Literatura

Averbouh A.

2006 *Le travail des matières osseuses*, [w:] *Un dernier hiver à Pincevent: Les Magdaléniens du niveau IV0*, „Gallia Préhistoire”, t. 48, s. 83–89.

Bertrand A.

1995 *Les armatures de sagaies magdaléniennes en matière dure animale: les collections du Musée des Antiquités Nationales d'Isturitz, Aurensan, Saint-Michel-d'Arudy et Espalungue*, „Antiquités Nationales”, t. 27, s. 11–37.

Binford L.

1968 *Archaeological perspectives*, [w:] *New perspectives in archaeology*, L.S. Binford i S.R. Binford red., Chicago, s. 5–32.

Bonnissent D., Chauvière F.X.

1999 *l'Industrie sur matières dures animales*, [w:] *L'habitat magdalénien de la Grotte du Bourrouilla à Arancou*, „Gallia Préhistoire”, t. 41, s. 36–53.

Boroń T.

w druku *Mobilier magdalénien en matières dures d'origine animale provenant du site de Wilczyce 10 (district de Sandomierz)*, BSPF.

Bosinski G.

1990 *Les civilisations de la préhistoire. Les chasseurs du Paléolithique supérieur (40 000–10 000 av. J.-C.)*, H. de Lumley red., Paris.

Bosselin B., Djindjian F.

1988 *Un essai de structuration du Magdalénien français à partir de l'outillage lithique*, BSPF, t. 85, z. 10–12, s. 304–331.

Bratlund B.

2002 *The faunal remains from Wilczyce*, [w:] *Recent studies in the Final Palaeolithic of the European Plain. Proceedings of a UISPP Symposium, 14–17 October 1999*, B. Valentin Eriksen i B. Bratlund red., Jutland Archaeological Society Publications, t. 39, Århus, s. 101–107.

Bullinger J., Müller W.

- 2006 *L'industrie osseuse*, [w:] *Le site magdalénien de Monruz, 1. Premiers éléments pour l'analyse d'un habitat de plain air*, „Archéologie neuchâteloise”, t. 33, s. 139–147.

Chauvière F.X.

- 2005 *Quand la technique jalonne le temps: la notion de “temps technique” en archéologie paléolithique*, BSPF, t. 102, z. 4, s. 757–761.

Cyrek K.

- 1986 *Magdaleńskie obozowisko w Górach Świętokrzyskich (Mosty, stanowisko 13)*, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. 25, s. 11–55.

Fiedorczuk J.

- 2001 *Figurki Wenus — wytwory magdaleńskiej sztuki ruchomej z Wilczyc, pow. Sandomierz*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 49, s. 41–44.

Fiedorczuk J., Schild R.

- 2002 *Wilczyce — a new late Magdalenian site in Poland*, [w:] *Recent studies in the Final Palaeolithic of the European plain, proceedings of a UISPP Symposium, 14–17 October 1999*, B. Valentin Eriksen i B. Bratlund red., Jutland Archaeological Society Publications, t. 39, Århus, s. 91–100.

Fiedorczuk J., Bratlund B., Kolstrup E., Schild R.

- 2007 *Late Magdalenian feminine flint plaquettes from Poland*, „Antiquity”, t. 81, z. 311, s. 97–105.

Ginter B., Połtowicz M.

- 2007 *Magdalenian settlement in Poland before the Bölling oscillation*, [w:] *Studies in the Final Palaeolithic settlement of the Great European Plain*, M. Kobusiewicz, J. Kabaciński red., Poznań, s. 7–19.

Ginter B., Połtowicz M., Pawlikowski M., Skiba S., Trąbska J.,

Wacnik A., Winiarska-Kabacińska M., Wojtal P.

- 2002 *Dzierżysław 35 — stanowisko magdaleńskie na przedpolu Bramy Morawskiej*, [w:] *Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach Polskich*, J. Gancarski red., Krosno, s. 111–145.

Jastrzębski S., Libera J.

- 1988 *Stanowisko późnomagdaleńskie w Klementowicach-Kolonii w świetle badań 1981–1982 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 39, s. 9–52.

Kowalewska-Marszałek H., Włodarczak P.

- 2002 *Wyniki badań powierzchniowych na stanowisku paleolitycznym w Wilczycach, pow. Sandomierz*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 54, s. 19–60.

Kozłowski J.K.

- 1972 *Wschodnie peryferie kultury magdaleńskiej*, „Archeologia Polski”, t. 17, z. 1–2, s. 47–85.

- 1989 *Le Magdalénien en Pologne*, [w:] *Le Magdalénien en Europe*, J.P. Rigaud red., Études et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège, t. 38, Paris, s. 31–52.

Kozłowski J.K., Kozłowski S.K.

- 1977 *Epoka kamienia na ziemiach polskich*, Warszawa.

Kozłowski L.

- 1922 *Starsza epoka kamienna w Polsce (paleolit)*, Prace Komisji Archeologicznej, t. 1, z. 1, Poznań.

Kozłowski S.K., Sachse-Kozłowska E.

- 1993 *Magdalenian family from the Maszycka cave*, [w:] *Maszycka cave. A Magdalenian site in Southern Poland*, „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, t. 40, s. 115–205.

Lumley de H. red.

- 1984 *Art et civilisations des chasseurs de la préhistoire, 34 000–8000 ans av. J.-C.*, Paris.

Łanczont M., Madeyska T., Muzyczuk A., Valde-Nowak P.

- 2002 *Hłomcza — stanowisko kultury magdaleńskiej w Karpatach polskich*, [w:] *Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach Polskich*, J. Gancarski red., Krosno, s. 147–187.

Meltzer J.D.

- 1981 *A study of style and function in a class of tools*, „Journal of Field Archaeology”, t. 8, s. 313–326.

Mons L.

- 1980 *Essai d'analyse et de classification des poinçons des gisements solutréens et magdaléniens du Placard (Charente), de Laugerie-Basse et de la Madeleine (Dordogne)*, BSPF, t. 77, z. 10–12, s. 317–327.

Owen R.L.

- 1988 *Blade and microblade technology. Selected assemblages from the North American Arctic and the Upper Paleolithic of Southern Germany*, British Archaeological Reports International Series, t. 441, Oxford.

Pétillon J.M.

- 2004 *Lecture critique de la stratigraphie magdalénienne de la Grande Salle d'Isturitz (Pyrénées-Atlantiques)*, „Antiquités Nationales”, t. 36, s. 105–131.
- 2005 *Résumé de thèse*, BSPF, t. 102, z. 3, s. 646–650.

Poplin F.

- 1994 *La faune d'Étiolles: milieu animal, milieu taphonomique, milieu humain*, [w:] *Environnements et habitats magdaléniens dans le centre du Bassin parisien*, Y. Taborin red., Documents d'Archéologie Française, t. 43, Paris, s. 94–104.

Sawicki L.

- 1960 *Stanowisko otwarte magdaleńskie Antoniów Mały*, [w:] *Z badań czwartorzędu w Polsce*, t. 9, E. Rühle red., Biuletyn Państwowego Instytutu Geologicznego, t. 150, Warszawa, s. 171–216.

Sobczyk K.

- 1993 *The Late Palaeolithic flint workshops at Brzoskwinia-Krzemionki near Kraków*, Prace Archeologiczne, t. 55.

Tejero J.M., Fullola J.M.

- 2008 *L'exploitation non alimentaire des ressources animales pendant le Magdalénien au Nord-Est de la Peninsule Ibérique. L'exemple de la grotte du Parco (Alòs de Balaguer, Lleida, Espagne)*, „L'Anthropologie”, t. 112, z. 2, s. 328–345.

Valoch K., Neruda P.

2005 *Kronologii moravského magdalénieniu*, „Archeologické rozhledy”, t. 57, z. 3, s. 459–476.

TOMASZ BOROŃ

SPECIFICITY, IMPORTANCE AND FUNCTION OF BONE AND ANTLER
IMPLEMENTS IN MAGDALENIAN CULTURE AS EXEMPLIFIED
BY THE WILCZYCE 10 SITE IN SANDOMIERZ DISTRICT

S u m m a r y

The Wilczyce site in southern Poland was discovered during a field survey conducted in 1994 as part of the Archaeological Map of Poland. Regular excavations carried out from 1998, first by Dr. Jan Fiedorczuk and after his death by Prof. Romuald Schild, have revealed that the products of Magdalenian Culture were distributed within an ice wedge (Fig. 1). Of the 147 bone, ivory and antler objects with traces of processing 54 could be recognized as artifacts: 3 figurines, 12 points (Figs 2, 3), 2 intermediary tools (Fig. 4b, c), baton (Fig. 4a), 2 smoothers (lissoirs) (Fig. 5a, b), chisel (Fig. 5c), 2 awls (Fig. 5d, e), scoop-smoother (Fig. 5f), 2 handles (Fig. 6a–c), 24 needles (Fig. 7a), plaque (Fig. 8a) and 3 unidentified objects (Figs 6d, 8b, c). They were all produced of reindeer antler, mammoth tusk ivory and bone (table 1).

The most spectacular of all because of their uniqueness were the points (Fig. 3) and handles (Fig. 6a, b).

The production process is best exemplified by needles made of horse bone in a technique requiring first splinters to be cut (Figs 7b, 9) and then sectioned perpendicularly (Fig. 7c).

The two different types of *sagaies* points and forms with hollowed ventral side called for a different production technique. In the former case, rectangular pieces were sectioned off a halved piece of antler, in the latter, the ventral side was dressed until compact bone was reached, giving an arched cross-section in effect.

The bone and antler implements from Wilczyce represent Magdalenian IV, confirming the theory that settlement in central Europe can be related for the most part to the upper and terminal phases of this culture.

Keywords: Magdalenian, bone implements, Wilczyce, processing, function

Translated by Iwona Zych

Adres Autora:

Mgr Tomasz Boroń
Zakład Epoki Kamienia
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
al. Solidarności 105
00-140 Warszawa
boron@iaepan.edu.pl

